

בענין כפיה ושעבוד נכסים בצדקה

א. בקצות החושן סימן ר"צ אומר לתרץ (בסוף סק"ג) קושיית הראשונים ב"ב דף ח': דנראה דיש כפיה בצדקה, דהרי זו מצוות עשה שמתן שכרה בצידה, ותיירץ דיש דין שעבוד על צדקה (דהוי בגדר מילווה הכתובה בתורה), והגביה היא לא מדין כפיה אלא דנחתין לנכסים. ולפי זה לכאורה צ"ל דכל הני שלא תירצו כן הוא משום דס"ל דאין שעבוד בצדקה. והנה הר"ן (כתובות פ"ד לדף מ"ח ברי"ף דף י"ח) הביא הקושיא והתירוצים, לכאורה לפי זה ס"ל דליכא שעבוד, אך הנה הביא שם עוד מש"כ הרשב"א דבצדקה לא נחתין לנכסים, ומוכח לה מהא דאמרינן (דף מ"ח) מי שהלך למדה"י אין זנים בניו ובנותיו ואין נותנים צדקה מנכסיו, ותמה ע"ז הר"ן הרי יש עוד הלכה שם שבנשתטה יורדים לנכסיו לצרכי צדקה, ואם אמרינן לא נחתי לנכסים, איך ייתכן שנחתו לנכסי שוטה שהוא כאילו שלא בפניו. אע"כ נחתין לנכסים, אכן זהו רק כשהוא כאן כדאמר הרמב"ם, אבל אם אינו בפניו – לא.

והנה בדין דלא נחתין שלא בפניו, כגון שהלך למדה"י, פירש בכ"מ שני פירושים: א. דבנשתטה אמדינן לדעתיה שמסכים ליוון ולתת צדקה מנכסיו. ב. משום דאיכא שעבוד נכסים, ובהלך למדה"י דאין גובים מפני שנותן צדקה במקום שהוא שם, עכת"ד. א"כ ק', דאם הר"ן מפרש כתי' א', אין קושיא על הרשב"א מה"ט (וכן פירש באמת המחנ"א בטעמא של הרשב"א). ואם ס"ל כתי' ב', הרי הוא מטעם דיש שעבוד, וא"כ לפי הקצות תקשי מה הביא הר"ן הקושיא, ולא תי' מצד דין שעבוד.

ב. אך הנה הקצות באמת שם בראש דבריו הביא הר"ן הנ"ל, וכ' דנימוקו הוא לעולם לא מדין שעבוד אלא מדין כפיה, וזה עפמשי"כ הרמב"ן בענין שעבודא לאו דאורייתא דגובים ע"י שכופין אותו, דאפשר גם לגבות מנכסיו מתורת "עד שתכופנו בגוף תכופנו בממונו". ומה דאין גובים בהלך למדה"י משום דאמרינן כיוון שזה אינו כאן א"א לכופו, ממילא גם א"א לגבות מממונו. [ומה שפי' הב"ח והש"ך שלא גובים שלא בפניו הוא כמו שאין גובים חוב שלא בפניו (ח"ו"מ סי' ק"ו) דחה דהרמב"ם אמר שאין גובים בשום פנים]. א"כ דעת הר"ן היא בזה ג"כ כמו הרשב"א, שאין שעבוד נכסים, א"כ הרי א"ש דהוקשה לו כמו לשאר ראשונים.

ג. אלא שלכאורה קשה, דהרי הוא עצמו שם כ' בהא דכתב הרמב"ם שגובים גם בנשתטה הוא בהכרח משום דיש שעבוד, דאם מדין מצוה הרי השוטה פטור מן המצוות, א"כ קשה ממ"ג. אם הר"ן פירש כמו טעמו השני של הכ"מ הנ"ל שלא מטעם הסכמתו וניחותא דידי', ע"כ הוא מתורת שעבוד, (והא דלא גובים שלא בפניו, הוא ממש"כ הכ"מ בטעמו, לפי שנותן צדקה במקום שהוא שם), ואם אינו סובר שעבוד, הרי ע"כ מצד אומדנא דניחא ליה, א"כ גם לרשב"א אתי שפיר, וצ"ע.

ותו, דאין מובן מה שכתב דמשום הכי אין יורדין לנכסיו שלא בפניו, מפני שלא ניתן לכפותו כאן שאינו בפניו, דמאחר דלרמב"ן יש גם דרך כפיה ע"י הנכסים, א"כ הרי דרך זו ניתנת להתבצע גם כשהוא עצמו אינו כאן, ואמאי לא נחת לנכסיו מדין כפיה, אע"פ שגופו לא ניתן לנו לכפותו, ממונו כאן וניתן לכפותו על זה.

ד. על אותה הוכחה שכתב הקצות שנשתטה הוא ע"כ מדין שעבוד דאילו מצוה לא שייך כאן כיון שאינו בר מצוות, הקשה המחנ"א (צדקה סי' א') דגם שעבוד ל"ש בזה, דכל השעבוד הוא מכח המצוה ולשם קיומה, והרי בנשתטה כשם שאינו בגדר מצוות אינו בגדר שעבוד שנובע מהחויב של קיום המצוה.

כן הקשה על תי"ח הכ"מ שמשו"ה לא גובים שלא בפניו מפני שמקיים המצוה במקום שהוא שם, שהרי יש דין קדימה בחיובים ושעבודים. ומזון בניו שהם הקרובים שלו קודם לצדקה אחרת א"כ איך יכול לפטור עצמו מחיוב כלפי ילדיו במתן צדקה לאחורים. מאחר, שיש שעבוד א"כ הרי הם קודמים.

ד. והנראה בכל זה. וראשית נבאר מה שכתב הקצות עפ"י דרמב"ם דיש דין כפיה בממונו, אך זה רק בתנאי שזה בפניו, והנה חזינא דשאר הראשונים לא ס"ל להא דהרמב"ן ולא נזכר מזה מידי. וכן הרי הרשב"א שהר"ן הקשה עליו כנ"ל בהסתמכות על יסוד הרמב"ן, הרי ודאי לא ס"ל ולכאורה לא מובן אמאי ובמאי פליגי עליה.

והנראה, דמאחר שאין שעבוד נכסים, והחיוב הוא חוב שמונח על קרקפתא דגברא מבלי כל קשר לנכסיו, אם המלוה יקח הנכסים לא יקנה אותם ע"י זה וישארו של הלוה, כיון שאין עליהם שעבוד, א"א שיהפכו להיות שלו אם לא מדעת הלוה, ואכן לשון הרמב"ן הוא "יכפוהו בממונו", פירוש הדבר, דכשיגבו למלוה, ויראה שאין לו עצה להחחמק מתשלום החוב, ודאי דהלוה יסכים שזה יזקף על החוב וישולם ע"י. והרי זו כפיותו. דאמנם מבלי שיתרצה לא יהפך שלו, אך בדיעבד ודאי יתרצה, כשם שהכפיה בגופו היא בכדי שיסכים לשלם, כן ע"י שירדו לנכסיו יסכים להקנותם למלוה. ובזה הוא דנליגי, דמאחר דאם לא יסכים הלוה לא יהפכו של המלוה, הלוה באמת לא יסכים, ממילא לא יהיה תועלת מזה שיגבו כי לא יהפך להיות שלו.

ו. וי"ל דתליא במה שיש לחקור בעניני בעלות ואיסור הגזל, מהי הסיבה ומהו המסובב, האם ע"י שיש על החפצא איסור גזל, הרי זה קובע את ה"שלו", או היסוד הוא "שלו" ומזה מסתעף ובא איסור הגזל. והנה בתוס' רי"ד (סוכה מה:) כתב בענין גזל פחות משהו פרוטה שלמרות שאין על זה תורת גזל ואין ב"ד מוציאין מידו, מ"נ לא נהפך זה להיות שלו, כדחוינן בערבה והדס הגזול שפסולים מדין "שלכם" אע"פ שאין בהם ש"פ, שמעינן מזה דאיסור הגזל הוא תולדה מה"שלו", אבל אין ה"שלו" תולדה מדין גזל. וכתב דבכה"ג אע"פ שאין גזל מצד הגזול, לגבי הלוקח אינו שלו, והוי בחזקת גזל כלפיו, עיי"ש ודו"ק. [אכן בסוכה ל. בענין סתם עכו"ם גולי קרקעות נינהו כתב רש"י גזלים מישראל, ולמה ליה להדגיש מישראל, הרי גם מעכו"ם אסור להם לגזול, אלא מפני שבישראל המקבל מהם כדקיימא לן גזל עכו"ם מותר ע"י זה שיקבל מהם יקנה זאת. הרי שדין ה"שלו" קשור ונולד מאיסור גזל, אך כשגזל מותר שוב הופך להיות הדבר גם שלו. לפי דעה זאת אפשר אמנם לאמר, דמאחר דנתנה רשות להגבותו, כיון שהוא בהיתר מצד איסור גזל, גם הופך להיות שלו.]

ומעתה הן יובן למה אין כפיה ע"י הנכסים רק בפניו, כי אם זה שלא בפניו, ואין הבעלים יודעים מזה, ואין הם מקנים ללוה, ע"כ לא יהיה זה שלו. וייתכן שבכה"ג גם שוב יעבור על איסור גזל כשישתמש בהם. ע"כ שפיר כתב הקצות דאם אמנם יש כפיה גם ע"י נחיתה לממונו, אך זה בתנאי שזה בפניו, ואילו שלא בפניו, אין אפשרות לנחיתה לנכסיו. ע"כ במצות צדקה אם אין דין שעבוד אין אפשרות לקחת מנכסיו לצדקה.

ז. ועתה בענין הקושיות על הדעה שזה מדין שעבוד, איך יתכן שעבוד אניכסי השוטה, בשכל השיעבוד נובע ממצות צדקה, וזו אינה מוטלת על השוטה, וכן הקושיא השניה, דאם אכן שייך שיעבוד, איך הוא נפטר ע"י שהוא נתן צדקה לזרים בעוד שקיימנו כאן ילדיו הוא, שזו חובה ראשונה שלו בצדקה שנתן.

וי"ל דנראה דמצות הצדקה קיימת בשתי פנים: **כחובת הציבור**, שהיחיד מתחייב בו מכה היותו חלק מהציבור הזה; **כחובת היחיד**, שכל אחד מישראל חייב בו כל אחו לפי ערכו. דהנה חזינן (ב"ב דף ז' ע"א) לענין קופת תמחוי ושאר צרכי העניים דזה מתחלק לפי זמן היותו בעיר: חודש, שלושה חדשים, חצי שנה ושלושת רבעי שנה, כל צורך לפי שווא. ולכאורה מאחר שהצרכים הם קיימים כל הזמן, והרי האיש הישראלי מחויב

ועומד בהם כל הזמן, מהו זה שקבע לכל דבר זמן בפני עצמו. אלא שיש חובה על העיר לסדר צרכי העניים, הן המקומיים הן אלה שעוברים ממקום למקום, דוה שייך לסדר הטוב של העיר, שלא ימצא בה רעבים ומחוסרי בגדים ושאר הצרכים. מאידך יש צדקה שהיא בראש ובראשונה חובת היחיד, כך למשל נפסקה הלכה שאם יש בעיר קרוב שיכול לכלכל עני קרובו אין הגבאים נזקקים כלל אליו, כי זוהי חובתו של הקרוב קרוב קודם.

ונראה דחובה זו שהיא על הציבור, ביסודו של דבר כולם מתחייבים בה במידה שווה, או כמעט שווה, דאם למשל המצא ימצא בעיר עשיר מופלג שיכול לכסות את צרכי כל העניים, לא נאמר שהוא לבדו יעשה זאת, כיון שזוהי חובת הציבור. כמו דמצינו לכל דבר מצרכי הציבור חלוקת הנטל לפי מידת ההשתמשות של כל אחד, דעל כן מצינו לחומת העיר שנגבית לפי נפשות וגם לפי ממון וזה משום שיש טובת הנאה גם מצד ריבוי הנפשות וגם מצד שמירת הממון, וכן יש שנגבית ומובאת בחשבון גם קרבה לחומת העיר, מאותו נימוק שהם נהנים יותר מהרחוקים.

אכן ישנה מצות צדקה כחובה אישית, וזה כגון מזון הילדים, וכן חובת הצדקה לקרובים הנצרך הקרוב קרוב קודם, זוהי חובה פרטית שכל עוד הוא יכול למלא אותה אין גבאי הצדקה נזקקים להם. וכן שייך מצוה פרטית, בעשיר גדול שמבחינת חובת הציבור אין מטילין עליו כפי כל האפשרות שבידו.

ח. והנה כפיה דחובה. שהיא מטעם היותו חלק מהציבור, הרי הם כשאר חובות המוטלות על הדר במקום, כל ענין לפי הזמן הנדרש שייחשב לענין זה מיושבי המקום, במובן זה מצינו החילוקים לזמן היות האיש קבוע באותו מקום שהוזכר לעיל קופה ותמחוי וכיו"ב. והללו כשם שכל חובות הבאים. על אדם בתוקף חלק מהציבור יש בה גדר של חוב שיש עליו שיעבוד נכסים.

אכן חובת הצדקה בתור מצוה פרטית כגון חינוך הילדים וכיו"ב חובה זו היא מגדר מצוה שנאמר בה כי למען הדבר הזה יברכך שמתן שכרה בצדה, ובזה אין באמת שעבוד נכסים, וכן יש מקום לדון על אפשרות כפיה כשאנינו מקיים המצוה, כדרך הכפיה על מצות עשה שמסרב לקיימה.

ט. ולפי זה מה שכתב הרמב"ם שבנשתטה יורדים לנכסיו וזנים הילדים וגם יורדים לצדקה, דכתב הכ"מ שני נימוקים, שני הנימוקים קיימים גם יחד, הנימוק שודאי נחא ליה י"ל בעיקרו הוא כלפי מזון הילדים שמן הסתם נחא ליה בזה. אם כי יש לומר גם שזה שייך גם לגבי מצות צדקה. אכן בזה יש לומר שהוא רק אם יש דין נוחתים לנכסיו בתור יושב המקום, דבזה שייך הסברא שמן הסתם נחא ליה לא להשתמש בעובדא שהוא פטור מן המצוות, כי בתור תושב העיר שיוורדים לנכסיהם וזה מהוה שעבוד גמור אמדינן לדעתיה דאינו רוצה להיות פורץ גדר ומקבל עול הציבור. אכן אם אין דין נחיתה לנכסים, כי אז הרי זה רק בגדר קיום מצוה אישית, הרי כיון שהוא פטור מן המצות אין על זה אומדנא. זו היתה טענת הר"ן על הרשב"א דס"ל שאין יורדים לנכסים בשום ענין צדקה. יוצא שגם הצדקה שנגבית ע"י הגבאים מיושבי העיר, אין בה חובה מיוחדת אלא דינה כשאר צדקות, הול"ל דנשתטה פטור. זוהי קושיית הר"ן, ולא כן לשיטתו דבזה נוחתים לנכסים מכוח היותם חובת הציבור כמו כל הוצאות הציבור שגר בעיר, בזה שייך באמת לומר דאומדנא איכא דניח"ל, וכן יש בזה גם תורת שעבוד נכסים, מאותו נימוק דניח"ל שיהא גם עליו שיעבוד נכסים. ולא קשיא מה שהקשה המחנ"א דהרי כל השעבוד גובע מהיותה מצוה והוא פטור מן המצוות. כי החובה המוטלת בתור יושב העיר, בר מדין מצוה יש בזה משום גדר של אחד מצרכי העיר, ע"כ גם אם אין חייב במצוות, מחובה זו אינו רוצה להיות נפטר.

י. ומתורצת גם הקושיה השניה שהקשה המחנ"א על זה שאין גובים מזונות הילדים

ולא צדקה כללית ממני שהלך למדה"י. והכ"מ כתב בזה שהוא משום דעושה צדקה במקום שהוא שם. והקשה דהרי ממזון הילדים אינו יכול להפטר ע"י צדקה זו, שהקרוב קודם. כי באשר לחובת מזון הילדים, זו אינה צדקה מכוח הציבור אלא מצוה פרטית, ובזה באמת אין שעבוד נכסים, וקיימת תשובת הקצוה"ח שכפיה זו של ירידה לנכסיו שייכת רק כשהוא כאן - כפיה בפניו, מתוך הנחה שיתרצה ע"י זה שירדו לנכסיו, וכנ"ל. ואילו לצדקה הכללית בתור איש המקום, בזה באמת קיימת התשובה השנייה, שאעפ"י שע"ז יש שעבוד נכסים, אך הרי חובה זו קשורה עם היותו תושב המקום. ומאחר שאיננו תושב המקום כיום, אלא במדה"י, חובה זו ישלם שם, וזהו שכתב הכ"מ.

יא. ומעתה מובן מה שהקשו התוס' בב"ב ח' רק מהא דרבא כפי' וכו' ולא ממש"נ ממשכנים וכו' כי זוהי חובה מטעם היותם תושבי המקום, ובזה פשיטא דאיכא כפיה כמו כל החובות ומיסי העיר. וכל עיקר הקושיא היתה למלא מצות צדקה הפרטית של העשיר המופלג. ובזה אין שעבוד נכסים, וזהו שהוקשה להם. ולפ"ז אין בתירוץ קצוה"ח כדי תירוץ, דמש"כ שזה מטעם שעבוד נכסים, לפי הנ"ל הרי זה רק בצדקה מכח חלק מהציבור ואילו הקושיא היתה רק מצדקה בתור חיוב פרטי אישי.